

УДК 37.017.93

Ігор Тоцький

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ МОЛОДІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Система виховання в будь-якому суспільстві не може не залежати від цього суспільства, економіки, ідеології та філософської доктрини, що панують у ньому. Не можна не погодитись із думкою Е. Фромма, що не педагогіка формує суспільну думку та суспільні відносини, а, навпаки, саме суспільство в цілому організовує таку систему виховання, яка готувала б відповідні до його соціально-економічної структури, суспільної ідеології, моралі, філософії та соціального характеру кадри, котрі уможливили б подальший суспільно-економічний, морально-правовий і політико-ідеологічний розвиток країни у заданому для панівної державної еліти напрямі [6, с. 185–186].

Виходячи з таких засадничих позицій взаємодії між економікою, суспільною ідеологією та системою освіти в певному соціумі, можна зрозуміти, чому, наприклад, мілітарне спартанське чи гітлерівське суспільство виховувало насамперед і виключно воїнів-солдатів, а середньовічне – побожних і покірних своїм господарям людей. Наше попереднє радянське тоталітарне суспільство будувалось як адміністративно-командна система, де за відсутності приватної власності на засоби виробництва панівною ідеологією була матеріалістично-атеїстична (марксизм-ленінізм), а основними філософськими вченнями – діалектичний та історичний матеріалізм. Тому радянська педагогіка не могла не бути атеїстичною та матеріалістичною, виховувати примат колективного над індивідуальним.

Із часу здобуття незалежності Україною основними цілями державотворення були проголошені побудова демократичної, соціальної, правової, соборної держави, яка б забезпечувала цілісність країни та рівний розвиток і права всім її громадянам, незалежно від національної чи релігійно-конфесійної належності, соціального та майнового статусу, а в економічній сфері – ринкової економіки, яка визначалася ледве не панацеєю від усіх суспільних проблем. Та реальність сьогодення засвідчує, що задекларовані принципи за останні двадцять років не дали очікуваного результату. Більшість роздержавленої власності опинилась у руках обмеженої кількості кланово-олігархічних груп, котрі не бажають ділитися надприбутками з рештою суспільства, а політики, що приходять до влади, перебуваючи в заручниках у

олігархів, обслуговують на законодавчому, виконавчому та судовому рівні, в першу чергу, свої власні інтереси й інтереси цих груп. Приватна власність породила жорстку конкуренцію та новий клас людей – власників, для яких немає нічого святого, значна частина економіки перебуває в тіні.

У таких умовах не можна говорити про повноцінне чи зріле прозоре демократичне суспільство, рівність усіх перед законом тощо. Однією з основних причин такого сумного суспільно-політичного становища є, на нашу думку, наслідки атеїстично-матеріалістичного виховання, що дісталися нам у спадщину від попереднього радянського суспільства. Адже людина, позбавлена відчуття страху Божого та відповідальності за свої вчинки перед Вищим Духовним Світом, заради тимчасових матеріальних вигод здатна на все. Як писав Ф. Достоєвський, “коли Бога немає, то все дозволено”. Крім того, внаслідок лібералізації всіх сторін суспільного життя, наше суспільство стало раптом багатопартійною, мультирелігійною, поліконфесійною та атеїстичною мультикультурною системою, що не може, звичайно, його консолідувати, й існує загроза втрати такої омріяної незалежності – найбільшої національної цінності. Не збудувавши міцного релігійно-духовного фундаменту, не набувши достатньо міцного духовного статусу, український соціум внаслідок такої лібералізації та масової гонитви за прибутками опинився перед загрозою панування бездуховності й аморальності у всіх його сферах, коли вічні духовні цінності підміняються тілесно-матеріальними, тимчасовими. У таких умовах потрібно шукати ідею та цінності, на основі яких формувати ідеологію, філософію та педагогіку, що змогли б консолідувати всіх членів українського суспільства незалежно від національності, релігії, освіти, віку, статі, майнового чи соціального статусу. Такою об’єднавчою ідеєю, що стосується без винятку кожної людини та носить позачасовий вимір [4, с. 16], безперечно, є ідея спасіння людської душі, яка поруч із вічним Царством Божим (життям у ньому) визначається найбільшою цінністю.

Тому актуальним для нашого суспільства постає питання формування такої системи освіти, яка змогла б виховати, в першу чергу, побожних і духовно освічених людей, котрі пріоритетними для себе вважають вічні морально-духовні цінності та переповнені почуттям відповідальності за свої думки, слова та вчинки перед Богом і суспільством, здатні протидіяти загрозам аморальності, бездуховності та спокусам оточуючого світу, спасти свої безсмертні душі, сприяючи в цьому й іншим. Без сумніву, філософією нашої освіти та всього суспільства в цілому за таких умов повинна стати філософія спасіння кожної людської душі, а її соціальною складовою – духовний вектор розвитку кожного члена українського соціуму. Це має об’єднати всі регіони й усіх громадян у наближенні нас до Творця та для духовно-морального оздо-

рвлення всього суспільства на засадах віри, милосердя, любові. У свою чергу, система освіти, побудована на таких ідейно-філософських засадах, повинна реально стати педагогікою спасіння в найширшому сенсі цього слова, а ключовим, базовим елементом у ній – сотеріологічне виховання.

Соціальні аспекти педагогіки досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Е. Дюркгейм, Е. Фромм [6], О. Сухомлинська [4], філософські – Й. Герbart, П. Наторп, О. Дем'янчук [3], соціально-філософські – Р. Арцишевський [1]. Але в цих публікаціях увага авторів не зосереджувалася на формуванні педагогіки спасіння та засад сотеріологічного виховання. Саме цю прогалину і покликана заповнити наша стаття.

Цілями статті є: 1) розглянути філософію спасіння, засновану на Біблійній сотеріології (науки про спасіння); 2) на основі такої філософії сформулювати засади педагогіки спасіння та сотеріологічного виховання.

Пропонуючи для впровадження в українську освітню суспільну свідомість чи ідеологію філософію спасіння та відповідно засновану на ній педагогіку спасіння, ми виходимо, перш за все, з того очевидного для всіх факту, що кожна людина в цьому матеріальному світі є обмеженою в часі чи смертною істотою. Тому з моменту усвідомлення своєї смертності її не може не хвилювати власна подальша посмертна доля чи така ж доля інших людей. Відповідно до вирішення цього питання людство має на вибір два основні варіанти: або людина разом із тілесною смертю припиняє будь-яке існування у будь-якій формі, або ж певна (внутрішня) частина людини, яка називається душею, продовжує своє існування у позачасовому вимірі вже в духовному світі. Фома Аквінський навів п'ять доказів буття Божого, а І. Кант показав, що людський розум не може ні довести, ні спростувати існування Бога, бо останнє є виключно питанням віри. Тобто є істини розуму, які є предметом аналітично-синтетичної діяльності людського інтелекту, а є істини віри, котрі виходять за рамки такої діяльності й тому є об'єктом, у першу чергу, людського серця, інтуїції, котра бачить і відчуває те, що не може досягнути (довести чи спростувати) людський розум.

Але людський розум повинен і може наблизитися до вирішення цієї проблематики. Один із таких варіантів запропонував у своєму відомому парі Б. Паскаль. На основі теорії ймовірності цей видатний математик і фізик довів, що людині набагато вигідніше прийняти існування загробного світу, оскільки очікуваний майбутній виграш набагато перевершить усі ніби-то незручності чи обмеження, пов'язані з релігійним туземним тимчасовим життям. Та й саме життя відповідно до релігійних догматів не є надто складним чи важким до виконання. Тобто людина в будь-якому випадку нічого не програє, коли проживе своє життя побожно та релігійно, зате виграти зможе все в разі існування духовного світу.

Ми ж хочемо акцентувати на тому жахливому програвші, який очікує кожну людину в разі її невіри у Сина Божого – Спасителя Ісуса Христа. На таку людину чекає гнів Божий, кара вічного пекла та відсутність надії на будь-який порятунок і визволення з такого жахливого становища будь-коли та будь-ким. Тому так важливо в наш час, який надає ще таку можливість, будувати вітчизняну педагогіку на основі філософії спасіння, котре однаковою мірою стосується без винятку кожної людини українського соціуму та є серйозною мотивацією, що здійснюється у певному світогляді, та без якої будь-яке моральне виховання не може бути ефективним і дієвим [1, с. 5]. Адже найзапекліший атеїст, коли б реально переконався в існуванні вічного пекла, напевно, захотів би поміняти свою світоглядну позицію та спастися у вічності. Це стосується багатого та бідного, здорового та хворого, професора та двірника, старого дідуся та малої дитини. Тобто ідея спасіння може об'єднати та примирити між собою весь спектр нашого суспільства, чому повинна сприяти і відповідним чином організована система української освіти.

Вітчизняні освітяни просто не мають морального права обходити стороною таке важливе, можна сказати, ключове життєве питання, що стосується кожної людини або покладатися лише на сімейне чи церковне виховання. Адже школа несе не меншу, якщо не більшу відповідальність перед суспільством за результати виховання молоді, ніж сім'я чи церква, оскільки найбільше свідомого часу молода людина присвячує освіті та проводить у навчальних закладах різних рівнів та ступенів. Тому важливим є те, що вона отримує в них і чи стане в результаті такої освіти спасенною людиною. Якщо ми по-справжньому любимо людину та несемо відповідальність за її виховання, то найперше повинні навчити її, як спасти свою безсмертну душу, як любити Бога та людей. І лише така праця на освітянській ниві може виправдати нас перед Богом, бо українське суспільство в умовах плюралізму і толерантності суспільної ідеології надає можливості для сотеріологічного виховання.

Тепер коротко зупинимось на основних сотеріологічних положеннях філософії спасіння, запозичених нами з Біблії, на яких можна відповідно організувати і педагогіку спасіння. Зазначимо лише, що будувати по-справжньому дієву та результативну педагогіку можна виключно на основі філософії [3, с. 35], яка виступає теоретичним фундаментом першої, озброює її метою, цілями, завданнями та відповідно формує методологію такої педагогіки, допомагаючи переводити філософські теоретичні положення у практичну педагогічну площину.

Які ж філософські засади спасіння пропонує нам Біблія? Згідно з біблійною сотеріологією, найбільшою цінністю є безсмертна людська душа, і кожна людина перебуває у зоні чи сфері спасіння, життя, праведності, де є

спільником Бога й ангельського світу, чи у зоні погибелі, гріха, смерті, де відповідно перебуває під впливом і контролем князя світу цього, тобто диявола та його слуг. У зону спасіння людину вводить, перш за все, щире розкаяння у своїх гріхах і віра у Бога, у Спасителя Ісуса Христа, Котрий приніс Себе у викупну жертву за гріхи всього людства, у жертву примирення кожної людини з Богом. Така віра повинна бути дієвою, тобто породжувати надію на Божу милість і своє спасіння від вічної погибелі, виявлятися у смиренні перед Богом і в любові до Бога та людей, у справах милосердя та доброчинності. У свою чергу, смирення дозволяє отримати дар Божої благодаті – благодаті Христової Жертви (щоб у результаті прощення всіх гріхів позбутися вродженої та набутої гріховності) та благодаті Духа Святого (щоб набути святості, побожності й обоження) – необхідний у боротьбі за вічне життя зі спокусами та ворогами нашого спасіння: тілом, дияволом і світом.

Людське тіло, створене Богом із землі, проклятої пізніше Ним за гріх Адамів у раю, не має ніяких перспектив вічного життя. Тому воно намагається прожити цей тимчасово відведений йому термін у задоволенні своїх пожадливістей і втіх, підпорядкувати своїм тлінним інтересам і цінностям людську безсмертну душу, відволікти її від спасіння та вічності. Людське тіло апостол Павло називав “тілом смерті” і зазначав, що навіть тілесна думка веде до смерті, бо не кориться Божому Закону. Тому, щоб спастися, необхідно духом умертвляти тілесні вчинки, усмиряти своє тіло, а турботу про нього не перетворювати на догоджання тілесним пожадливістям [2]. У воскресінні, у вічності людина отримує нове, нетлінне, духовне тіло, яке буде прославлятися разом із душею у раю чи зазнавати разом із нею безкінечних нестерпних мук у вічному пеклі.

Що ж до диявола (наклепника), сатани (противника) чи лукавого (обманщика), то він, перебуваючи в ангельському світлі, перший повстав проти Бога, звівши за собою третину ангелів, був скинений за це на землю, де обманом звів також перших людей (чому названий батьком неправди) і продовжує до певного визначеного Богом часу губити людські душі, вводячи їх у сферу гріха та духовної погибелі, встановлюючи таким чином їхню справжню якість і цінність для Бога. Внаслідок такої діяльності багато людей відпадає від Бога, тому можна сказати, що цей світ лежить у злі, під контролем князя свого та разом із ним також намагається губити людські душі у тотальній гріховності, нав’язуючи суспільству в цілому і кожній людині зокрема свої мертві ідеали та цінності, норми та стереотипи пропашої поведінки. Ось чому берегтися чистим від світу цього та його пожадливістей, протистояти дияволу [2] є актуальним і важливим у справі людського спасіння.

Треба також зазначити, що, за Біблійною сотеріологією, кожна людина покликана Богом до спасіння, оскільки Ісус Христос пролив Свою Кров за спасіння всіх без натяку людей. Та, на жаль, далеко не кожна людина відгукується на цей Божий заклик. Одні люди, слухаючи Слово Боже, не розуміють його, тому диявол легко викрадає це Слово з їхніх сердець. Інші з радістю приймають його та, не маючи кореня, відпадають під час перслідувань чи гонінь за віру. Ще інші захоплюються оманю багатства чи тимчасовими турботами та глушать ними Слово у своєму серці. І лише люди з добрим і щирим серцем, котрих можна назвати вибраними до спасіння, приносять гідний плід від почутого Слова у справах любові та милосердя. Таким чином, справедливими є слова з Біблії про багато покликаних та мало вибраних людей [2]. Тому головним завданням педагогіки спасіння є виховання вибраних людей, представників яких належить бачити у кожному вихованці, оскільки невідомо, в якій зоні (спасіння чи гріха) і в якому стані завершить свій шлях кожна людина.

Важливим сотеріологічним аспектом є той факт, що ніхто з людей не знає часу свого відходу з цього світу, тому так важливо для кожного з нас постійно перебувати у зоні спасіння, не допускаючи жодних проявів щонайменшої гріховності, яка обриває благодатний зв'язок із Богом, вводячи нас у зону смерті. Адже, за Біблією, скоєний гріх народжує смерть і за своєю суттю є беззаконням [2], порушенням встановленого Богом морального Закону. Повернутись у зону спасіння можна лише на основі щирого покаяння, смиренної покути за свої вчинені гріхи та принесення гідних плодів покаяння.

Суворість пекельного покарання Ісус Христос виразив таким порівнянням: що краще людині однорукою, одноногою чи одноокою увійти в життя вічне, ніж із цілим тілом бути вкиненою в гієну вогняну, де плач і скрегіт зубів, бо вогонь не вгасає та хробак не перестає поїдати [2]. Тому так важливо з раннього дитинства прищепити людині страх перед пеклом, куди вона може потрапити разом із дияволом і його слугами на вічні муки за свої нерозкаяні гріхи.

Розглянувши коротко біблійну сотеріологічну проблематику, яка має стати ядром філософії спасіння, котра, у свою чергу, повинна бути теоретичним підґрунтям для педагогіки спасіння, перейдемо тепер до практичних засад сотеріологічного виховання.

Перш за все, ключовою фігурою в упровадженні сотеріологічного виховання на засадах педагогіки спасіння в українському соціумі повинен стати, на нашу думку, керівник навчального закладу. Якщо він сам твердо переконаний, що сотеріологічна проблема є важливою (чи найважливішою) сучасною педагогічною проблемою, то, порадившись із педагогіч-

ним колективом, а, можливо, і з батьками вихованців, може сміливо приступати з допомогою Божою до цілеспрямованих змін у цьому напрямі, тобто у поступовому перетворенні підпорядкованого йому навчального закладу в справжню лабораторію й академію спасіння. Причому запропоновані зміни можна також упроваджувати й у дошкільних навчальних закладах, звичайно, з урахуванням відповідних вікових особливостей вихованців, що там перебувають. Але, на нашу думку, в першу чергу, це все має стосуватися директорів ПТНЗ, котрі володіють великими адміністративними важелями, а учні в системі ПТО, можливо, найбільше потребують сотеріологічного виховання, оскільки серед них є багато дітей із соціально незахищених і неповних сімей.

На початку такого реформування потрібно на рівні навчально-виховного колективу визнати за сотеріологічним вихованням право на життя поряд із такими видами виховання, як національно-патріотичне, трудове, правове, естетичне, фізичне, моральне, екологічне, а, можливо, навіть і його пріоритетне значення перед ними. Після цього слід намагатися змінити саму атмосферу серед вихованців (у класах, групах) у напрямі їхньої більшої згуртованості та доброзичливості. Проблеми кожного учня повинні стати проблемами всього колективу на засадах безкорисливої любові та служіння один одному. Вихованців мають поєднувати спільні справи добродійності, спільні молитви за здоров'я хворих чи покращення успішності тих, хто відстає з будь-якої дисципліни. Дітей потрібно всіляко заохочувати до справ милосердя та добротності. На вихідні дні бажано відвідувати спільно богослужіння (добровільно), потім ділитися враженнями від почутих проповідей. Самі ж учнівські колективи треба певною мірою прирівняти до першопочаткових християнських громад, а вчителів і класних керівників – до їх пресвітерів, але все має відбуватися на засадах добровільності, толерантності й емпатії [5].

Важливою передумовою сотеріологічного виховання є постійний і регулярний контакт дітей зі Словом Божим, яке саме по собі має незбагнений і неабиякий позитивний вплив на людську душу. Тому доцільно запровадити на початку кожного уроку читання невеликого уривку з Нового Заповіту без коментарів, на що потрібно приділяти не більше 3–5 хвилин, а сама книга Нового Заповіту повинна стати насправді настільною книгою навчального закладу. Крім того, доцільно оформити всі класи та кабінети короткими (не більше 5–7 слів) повчальними сентенціями духовно-сотеріологічного змісту, запозиченими зі Святого Письма чи складеними на його основі. Для прикладу можна привести такі: “Люби ближнього, щоб Бог любив тебе”, “Прощай, щоб бути прощеним”, “Не суди, щоб не бути осудженим”, “Твоя

душа цінніша за цілий світ”, “Бійся гріха, як отруйної змії”, “Молись і трудись”, “П’яниці Царства Божого не впадкують”, “Скоєний гріх народжує смерть”, “Господь помер, щоб ти жив”, “Пам’ятай про наслідки”, “Вибирай праведність і життя, а не гріх і смерть”, “Серце віддавай Богові” тощо. Такі та подібні їм заходи обов’язково поступово формуватимуть сотеріологічне мислення у дітей, прищеплюватимуть їм відразу до гріховного та безбожного життя, прагнення жити з Богом та спастися від пекла.

Не треба шкодувати зусиль, часу та ресурсів на справу спасіння людей, заради яких Ісус Христос пішов на голгофський хрест. Тому в кожній людині слід бачити свого брата чи сестру, призначених і вибраних до спасіння. Якщо у поганському суспільстві лозунгом був вислів: “*Homo homini lupus est*” (людина людині – вовк), у капіталістичному – “Людина людині – конкурент”, Л. Фейєрбах проголосив, що людина людині – Бог, у Моральному кодексі будівника комунізму записувалося, що людина людині – друг, товариш і брат, то в сотеріологічному суспільстві можна сказати, що людина людині – Христос (бо роблячи щось людині, згідно з Євангелією, ми робимо це Христові, Котрий приніс Себе в жертву за гріхи всіх людей, тому й уособлює кожну людину, за яку був розп’ятий). І, дійсно, всі люди, що бажають спастися, не є один одному конкурентами, оскільки в Отця Небесного помешкань багато. І хоча одна слава у сонця, інша – у місяця, інша – у зірок, але місця на небі вистачає для всіх [2].

Таким чином, суспільно-педагогічною ідеєю, яка змогла б поєднати всі прошарки українського соціуму, бо стосується безпосередньо кожної людини, може та повинна стати сотеріологічна ідея чи проблема спасіння людської душі, від позитивного чи негативного вирішення якої залежить подальша життєва доля кожного тут і у вічності. Ця ідея є посправжньому гуманною, адже у кожній людині вчить бачити не конкурента, а співучасника та брата у спільній і найважливішій, доленосній справі всього свого життя – уникнення вічної загибелі та пекла. Вона насправді також є духовною, а, отже, і моральною ідеєю, бо в її основі лежить примат вічних духовно-моральних цінностей (віра, надія, любов, милосердя, добротність, смирення, толерантність тощо), які на всіх рівнях (тілесному, душевному та духовному), підпорядковуючи людину Богові, вводять її у зону спасіння, долучають до благодаті Божої, до вічного Царства Божого, яке починається вже тут, на землі, у наших серцях і душах. Ця ідея є і демократичною, бо заснована на добровільності, толерантності, емпатії та не передбачає ніякого насильства над людською совістю чи особистістю. Виходячи з вищевказаного, можна зробити висновок, що педагогіка спасіння та сотеріологічне виховання в цілому теж носитимуть

спільно-консолідуючий, гуманістичний, духовно-моральний і демократичний характер. Філософським підґрунтям цих педагогічних складових повинна стати філософія спасіння, розроблена на основі Біблійно-християнської сотеріології, оскільки лише остання дозволяє людині прилучитися до єдиної спасительної у світовому (космічному) й особистісному контексті благодаті Христової Жертви та благодаті Святого Духа. Основним завданням чи метою сотеріологічного виховання має стати виховання спасених людей, прищеплення їм бажання врятувати свої безсмертні душі на основі вічних духовних цінностей, благодатного поєднання з Богом, постійного перебування у зоні спасіння. Ключовою постановою у впровадженні сотеріологічних ідей в українську педагогіку й освіту на основі толерантності, добровільності й емпатії, безумовно, повинен стати керівник навчального закладу, котрий має перетворити довіреним йому колектив на справжню лабораторію й академію спасіння.

1. *Арцишевський Р. А.* Ресурси морального виховання / *Р. А. Арцишевський* // Педагогічний пошук. — 2011. — № 2. — С. 3—6.
2. Библия : Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. — М. : Изд. Моск. Патриархии, 1968. — 1372 с.
3. *Дем'янчук О. Н.* Методологія педагогіки та педагогічна інноватика / *О. Н. Дем'янчук* // Проблеми педагогічних технологій. — 2011. — № 1. — С. 34—38.
4. *Сухомлинська О. В.* Педагогічний ідеал крізь призму теорій моралі / *О. В. Сухомлинська* // Шлях освіти. — 2008. — № 1. — С. 12—18.
5. *Тоцький І. Л.* Проблема виховання молоді: духовно-моральний аспект / *І. Л. Тоцький* // Педагогічний пошук. — 2011. — № 2. — С. 44—47.
6. *Фром Е.* Втеча від свободи / *Е. Фром* // Читанка з історії філософії : У 6 кн. / за ред. *Г. І. Волинки*. — К. : Фірма “Довіра”, 1993 — Кн. 6. : Зарубіжна філософія ХХ ст. — С. 179—194.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2012

И. Тоцький

Проблема воспитания молодежи: социально-философский аспект

В статье религиозно-философская проблема спасения человеческой души рассматривается как ключевая педагогическая проблема. На принципах Библейской сотериологии (науки о спасении), трансформированной в философию спасения, выстраиваются организационно-методические основания педагогики спасения и сотериологического воспитания, которое по мысли автора должно занять ведущее и важное место в системе украинского просвещения наряду с церковным и домашним (семейным) воспитанием.

Ключевые слова: социально-философский аспект, философия спасения, сотериологическое воспитание, педагогика спасения, зона спасения, зона греха.

I. Totskyi

The Problem of the Youth Education: Social and Philosophical Aspect

The article considers religious and philosophical problem of a human salvation to be a key pedagogical problem. On the principles of the Biblical Soteriology (the science about redemption), transformed into philosophy of salvation, organizational and methodical principles of the pedagogy of salvation and soteriological education are formed up, which, in the author's opinion, must hold leading and important place in the system of Ukrainian education alongside of church and family education.

Key words: social and philosophical aspect, philosophy of the salvation, soteriological education, pedagogy of the salvation, zone of the salvation, zone of the sin.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор І. О. Смолюк